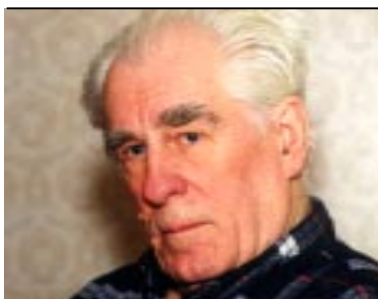

Ніл Гілевіч

...А што такое «дзёдаваць»? Ніводзін беларус
у ваенкамаце ня ведае такога слова...

Забайныя гісторыі

«НЕДАРЭКА» МАКАР

Тым летам у славуцы Дом творчасці Кактэбель на Чорным моры, каля Феадосіі, мы з Нінай Іванаўнай ляцелі ў пашаноўнай кампаніі: на гэты ж заезд атрымалі пуцёўкі паэт Аляксей Зарыцкі і празаік Макар Пасьяловіч. І той і той таксама ехалі з жонкамі, што асабліва цешыла маю палавіну, бо яна была ў добрых суседскіх адносінах (мы ўсе жылі ў адным доме) і з Ганнай Дзьмітрыеўнай і з Ядвігай Усьцінаўнай, асабліва з апошняй.

У Сімферопаль прыляцелі, як гэта кажуць, без ніякіх прыгодаў. Атрымалі багаж ды пайшлі глядзець, як будзем дабірацца да пасёлку Планерскага, дзе і туліцца на беразе Кактэбельскай бухты Дом творчасці — былая сядзіба (да 1932-га году) Максіміліяна Валопшына, таленавітага паэта «сярэбранага веку» ў гісторыі расейскай паэзіі. Звычайна мы з Нінай шукалі каго трэ-

цяга і наймалі «балагола»-прыватніка; хоць гэта крыху накладна — бо дарогі добрых сто кіламетраў, нават з хвосцікам, затое — хутка і зручна. Думалі, што і гэты раз зробім таксама. Нас шэсьцера, значыць, падзелімся на дзве машыны — і гайда! Але нам пашанцавала: нібы наўмысна чакаў нас кактэбэльскі аўтобусік — знаёмы нам дахадзьяга-дрындулет. Ён даставіў у аэрапорт пісьменьнікаў, якія ўжо набралі здароўя, накупаліся, назагараліся, і зараз мае вяртацца назад, у Дом творчасці. Як гэта кажучь: каб і лепш, дык на чорта! Можа, адтаго і настрой ва ўсіх быў выдатны. Асабліва ў гуморы чуўся Аляксей Аляксандравіч Зарыцкі. Ён увогуле любіў пасьмяяцца, пажартаваць, падаймаць каго з сяброў кепікамі, падкалупкамі, — гэтая рыса характару адчувалася і ў яго паэзіі, у вершах і вершаваных фельетонах, у эпіграмах. Не выпадковым госьцем было дасьціпнае сатырычна-гумарыстычнае слова і ў прозе Макара Трафімавіча Пасьлядовіча; як і Зарыцкі, і ён быў сталым аўтарам «Вожыка». Ну і трэці з нас, маладзейшы, таксама не цураўся сьмеху і ў сваіх пісаньнях і ў добрай сяброўскай грамадзе. Так што ехалі і ўвесь час жартавалі, сьмяяліся, абменьваліся досціпамі, нешта вясёлае, забаўнае ўспаміналі, — вядома ж, з жыцця сваёй пісьменьніцкай браціі, бо гэта — найцікавей.

Але недзе а палове дарогі аднаму з веселуноў, а менавіта Макару Трафімавічу, стала не да сьмеху: агледзеўся, што няма пры сабе пуцёвак. А блэпаў усе кішэні і ў пінжаку, і ў штанах — няма! Забыўся дома пуцёўкі!

— Гэта во, насьмяяўся на сваю галаву, а тут выходзіць, гэта во, што плакаць трэба...

— Што, сур'ёзна — забыў, няма? — спытаў, яшчэ не адышоўшы ад сьмеху, Зарыцкі.

— Ну, няма, гэта во, ні ў адной кішані. Пашпарты, гэта во, ёсьць, кашалёк ёсьць, а пуцёвак няма. Я ўспомніў: яны, гэта во, на сталі ляжалі і там і засталіся.

— Дык, а чаго ты едзеш? Хто ж цябе без пуцёвак прыме? Вяртайся, брат, у аэрапорт і ляці ў Менск! — зьдэкліва загыгыкаў Зарыцкі. — Во, сабраўся ў Дом творчасці! Як на паляваньне пад свае Пухавічы!

Сьмяяўся Аляксей Аляксандравіч вельмі, я сказаў бы, смачна, трохі цягаючы сьліну, так што і трохі пырскі ляцелі, але менавіта сьмяяўся, а не рагатаў, закінуўшы галаву, на ўвесь голас. Пры гэтым у профіль, — з узлахмачаным чорна-сівым чубам, доўгім масіўным носам і вялікімі зубамі, — ён быў падобны на таго сімпатычнага казачнага ваўка, якога мастакі малююць у кніжках серыі «Мама, пачытай!». У адрозьненне ад яго, Макар Трафімавіч, — высокі, хударлявы, заўсёды коратка, як хлапчук, абстрыжаны, у неразлучных акулерах на мяккім, тыпова беларускім твары, — нават не сьмяяўся, а толькі ўсьміхаўся добрай чулай ўсьмешкай і мыляў губамі сваё вечнае «гэта во».

Бачачы, як ухмурнела, ня кажучы ні слова, Пасьлядовічыха — прыродна інтэлігентная, на рэдкасьць далікатная і на рэдкасьць прыгожая жанчына, — Ніна Іванаўна сур'ёзна і спакойна сказала:

— Макар Трафімавіч, не хвалойцеся, мы пасьведчым, што пуцёўкі вы купілі, вас паселяць, а вы дасьце Галі тэлеграму, каб выслала іх вам цэнным пісьмом. Праз два дні прыйдуць.

На гэтым нібыта ўсе і пагадзіліся, але ня мог суняцца-супакоіцца Зарыцкі. Няйначай нейкі чорт-насьмешнік пасяліўся ў яго нутры на гэты час і падбівае, і падбівае яго на кепікі, на падкалупкі, на кпіны.

— Ай, які ж ты, Макар, недарэка! Я даўно ведаў, што ты — недарэка, але што гэтакі несусьветны! — аж захлёбваўся ад сьмеху Зарыцкі, і сьмех яго быў такі заразьлівы, што забіраў і ўсіх нас, ня мог стрымацца і сам бедны Макар Трафімавіч. — Хто ж так едзе на курорт, не праверушы, ці ўсё ўзяздзена — дакументы, пуцёўкі, грошы?

— Дык я, гэта во, здаецца і правяраў, яшчэ, гэта во, і ў жонкі пытаўся, ці ўсё склалі, ці не забыліся чаго-небудзь. Сказала, здаецца, усё...

— Во, ужо і вінаватую знайшоў, жонка, ці бач, вінавата! — новым наваратам пайшоў Аляксея Аляксандравіч. — Ай, які недарэка! Як гэта ты, Ядзя, з такім недарэкам пражыла жыцьцё?

— Ну досыць ужо, Алёша, досыць! — узмалілася да мужа ціхмяная і ня вельмі падлеглая сьмехатворнай заразе Ганна Дзьмітрыеўна.

— Ты, брат, запомні, як робяць, выязджаючы ў дарогу, усе разумныя людзі. Як, для прыкладу, я раблю? Я і два, і тры разы праверу, ці ўсё ўзяздзена, і Ані скажу яшчэ і яшчэ раз праверыць. Во як трэба рабіць, брат!..

Тым часам «дрындулецік» заехаў на тэрыторыю Дома творчасці і падруляваў да прыёмнага пакою. Чаргі на рэгістрацыю не было, і мы ўсім гуртам абступілі сястру-гаспадыню і пачалі наперабой прасіць, каб яна паверыла нам і пасяліла Пасьлядовічаў без пуцёвак, пакуль іх даставіць пошта...

— Добра, добра, не хвалойцеся, так ужо здаралася неаднойчы, — заспакоіла ўсіх нас, і перш за ўсё Макара з жонкай, сястра-гаспадыня.

Пакуль яна выпісвала на Пасьлядовічаў усе прапускі і талоны, пачаў рыхтавацца да рэгістрацыі — другі па чарзе — Зарыцкі.

— Аня! — гукнуў ён жонку, якая тым часам уселася воддаль на крэсьле. — Давай пуцёўкі!

— Дык яны ж у цябе! — не бяз здзіўленьня ў голасе адказала Ганна Дзьмітрыеўна.

— Як гэта ў мяне? Ты ж забірала іх! — зласнавата і як зазвычай голасна — ціха ён амаль ніколі не гаварыў — запырэчыў Аляксея Аляксандравіч.

Ганна Дзьмітрыеўна падхапілася з крэсла і дробнай шпаркай ступою падышла да мужа.

— Нічога я не забірала, Лёша, ты паглядзі лепш, яны недзе ў цябе!

— Што ты мне ерунду гародзіш! — не стрымаўся ад грубасці Аляксея Аляксандравіч, ужо адчуўшы ў душы няладнае. — Я ж табе сказаў: вазьмі на сталае пуцёўкі і пакладзі сабе ў сумачку!

— Не, Лёша, я ня чула, каб ты мне сказаў: вазьмі пуцёўкі, — амаль распачна гледзячы на мужа, адказала Ганна Дзьмітрыеўна. — Я была ўпэўненая, што ты іх паклаў сабе, разам з пашпартам, з грашыма... У маёй сумачцы ўвогуле ніякіх папераў няма.

— Размазня! — выпаяўся ў вялікай злосьці Аляксея Аляксандравіч. Выгляд у яго быў такі, што бедная Ганна Дзьмітрыеўна на крок адступіла — каб ня ўдарыў. Але перамагло пачуцьцё гумару, і першы загэгэкаў сам Зарыцкі. За ім паехалі сьмехам-рогатам усе астатнія.

— Ну, беларусы! Ну, беларусы! — сьмяялася разам з намі сястра-гаспадыня. — Гэта ўжо, можна сказаць, камедыя году.

— Гэта во, табе за тое, што ты ўсю дарогу з мяне сьмяяўся. Як пісаў Крапіва, сьмяецца той, хто сьмяецца апошні, — падвёў рысу недарэка Макар.

І тады, мабілізаваўшы сілы духу, каб не сарвацца і не пырснуць сьмехам, з зусім сур'ёзнай фізіяноміяй, я павярнуўся туды, дзе сядзела мая дабраверная палавіна, і спакойна пазваў:

— Іванаўна! Наша чарга — нясі пуцёўкі!

Ніна глянула на мяне і, не сумняваючыся, што гэта жарт-розыгрыш, ужо хацела рагатнуць, але я апярэдзіў яе і досыць грубаватым тонам паўтарыў:

— Ну што ты глядзіш? Пуцёўкі нясі, кажу! Я ж ня думаю, што і ты забыла іх узяць на стале.

І — не сарваўся. Вытрываў. Атрымалася зусім-зусім натуральна. І ўсе, замершы ў позе анямелых — ну няўжо? — глядзелі то на мяне, то на Ніну. Галоўнае, што і ў яе па твары прайшоў сполах замяшання. Ня зводзячы з мяне пагляду, пераступіла два метры, што нас разьдзялялі, і ўсё яшчэ ня гасячы ў вачох вясёлыя іскрынікі, прагаварыла:

— Хутчэй кажы, што ты жартуеш, а то я магу ад разрыву сэрца памерці.

І тады я «пырснуў» — і выцягнуў з кішэні пуцёўкі. Засьмяяліся і загаманілі мінчане.

Я ня так пачуў, як зразумеў па руху губ, што прашаптала мне ў твар Ніна Іванаўна Гэта было тое слоўца, якім яна выказвала сваё найбольшае захапленне і сваю найвысокую ацэнку-пахвалу. Карысталася яна ім вельмі рэдка.

«Дзівак» Аляксей Карпюк

У гродзенскі перыяд свайго жыцця Васіль Быкаў, прыезджаючы ў Менск, нярэдка заходзіў да мяне на кватэру — пасядзец, пагутарыць, само сабой — і па кілішку выпіць (аб гэтым ён згадвае ў кнізе «Доўгая дарога дадому»). Разы два-тры і начаваў у мяне. Прыляцеўшы ў Менск, званіў з аэрапорту і пытаў: «Як ты глядзіш, калі я пераначую ў цябе? Не дадуць спакою ў гасьцініцы, збрыдзела...» Я радаваўся такой магчымасьці пабыць з Васілём даўжэй і нагаварыцца ўволю, — ва ўтульных кватэрных умовах. Радавалася гэтаму і Ніна Іванаўна, хоць па сьціпласці звычайна не дазваляла сабе прысутнічаць пры нашай размове, аб чым вельмі шкадавала. («Мне так хацелася паслухаць, пра што вы гаворыце!» І гэта праўда: яна жыла падзеямі грамадска-палітычнага і культурнага жыцця ня ў меншай меры, чым яе муж.)

Падчас адной з такіх сяброўскіх пасядзелак за сьціпла накрытым сталом Быкаў спытаў:

— Ты чуў, якую новую штуку выкінуў Карпюк? Ну і дзівак! Ну дзе ж яго будзе любіць начальства!

— Што такое на гэты раз? — гляджу на сябра, у прадчуваньні ча-

госьці несумненна цікавага, незвычайнага, хутчэй за ўсё — вясёлага, можа, нават камічнага.

— Ну як жа! Надумаў як сакратар аддзяленьня правесьці нараду маладых пісьменьнікаў Гродзеншчыны. Ну і сабраў чалавек, можа, трыццаць, калі ня больш. Вядома ж, і ідэолагі з абкама партыі прысутнічалі, і з абкама камсамола. А як жа! Дык вось у сваім дакладзе Аляксей надта хваліў адну паэтэсу, — з Наваградчыны, здаецца, і першую з усіх папрасіў яе прачытаць свае вершы. І ведаеш, што яна прачытала, які верш? Гэ-гэ, брат, — іранічна спасьміхнуўся Васіль. — Вы, паэты, такіх ня пішаце. Абкамаўцаў там ледзь кандрашка не хапіла.

І прачытаваў верш — а ён усяго чатырохрадковы — расхваленай Карпюком паэтэсы:

Восславим прощелыгу!
Повырубим сады!
И все получим фигу
За честные труды.

— Ну як? — зірнуў на мяне ўсьмешлівымі вачыма Быкаў.

— Крэпенька! — кажу, ня тоячы здзіўленьня. — Сур'ёзна — во такое прачытала?

— Вядома, сур'ёзна. Я ж быў там, чуў на свае вушы.

— І што яна сабой уяўляе на выгляд? Хто па прафесіі?

— На выгляд ужо не зусім маладая, можа, і пад сорок. А працуе ў калгасе, нібыта звычайная калгасьніца.

— Крэпенька! — паўтарыў я сваё любімае іранічнае слоўца. — Коротка і ясна. Таленавіта. Шкада толькі, што сама з вёскі, а піша не на беларускай мове. Увогуле, маё першае ўражаньне, што гэта склаў рускі чалавек.

— Можа быць, можа, і пераехала адкуль з Расіі, — пагадзіўся Быкаў. — Дык вось Карпюк, калі пачалі абмяркоўваць яе творчасць, сам першы ўзяў слова і выдаў ёй такую пахвалу, што хоць у Саюз прымай. Ну, на перапынку абкамаўцы, пасіпельны ад злосьці і страху, накінуліся на яго ледзь ня з лайнкай. А ён ім катэгарычна запырэчыў. Кажа: «Вы нічога не зразумелі. Вы паслухайце яшчэ раз: «Восславим прощелыгу! Повырубим сады! И все получим фигу за честные труды». Гэта ж здорава! Гэта вельмі таленавітая паэтэса! Гэта самае лепшае, што прачыталі тут маладыя! Вы, хлопцы, проста не разумеете!..»

— А што «хлопцы»? — пытаю, трасучыся ад сьмеху.

— Сказалі яму: «Добра, пагаворым у абкаме». І пагавораць, вядома. Без вымовы, відаць, не абыдзецца. Бедны Аляксей.

— Ня бедны, а малайчына. Прапаную выпіць за яго здароўе.

— А, ну гэта, давай...

Наколькі помню, чарговае «дзівацтва» ўсё ж абышлося Карпюку без вымовы. На гэты раз пашкадавалі.

«Прызджай, дзядзя, надзёдуеш!»

Гісторыю гэту падаю так, як пачуў яе ад Васіля Быкава — наколькі здолеў запомніць, вядома. Васілю ж яе раскажаў сам герой гэтага камі-

чнага здарэння. Значыць, падаю ўжо ў другім пераказе і, напэўна, з немалымі стратамі ў падрабязнасцях, у нюансах і дэталях.

Здарылася гэта ў адзін з першых пасьяваенных гадоў. Аляксей Карпюк, у нядаўнім мінулым нямецкі палонны польскай арміі, затым баявіты камандзір партызанскага атраду імя Каліноўскага, а пасья і франтавік — аж да пераможнага завяршэння Вялікай Айчыннай, — вучыўся ў Гродзенскім педагагічным інстытуце. Жыў у інтэрнаце, бо родная вёска ўсё ж была далекавата, да бацькоў, якія трымалі гаспадарку, ездзіў зрэчасу за правіянтам. Ну і, вядома, на сьвяты, на канікулы. Зьездзіў і гэтым разам, перад Калядамі, дапамог бацьку закалоць парсюка і тым самым забяспечыць добрай скварчынай сваё студэнцкае існаваньне.

І тут сталася непрадбачанае. У адзін марозны дзень напрыканцы студзеня прыходзіць у педінстытут лейтэнант у звычайнай форме сухпутных войск і забірае Карпюка з лекцыі.

— Прашу пасьедаваць за мной у аблваенкамат, вось тэрміновая позва.

— А што здарылася? Якая патрэба?— было бачна, трохі спалохаўся напачатку, уважліва паглядзеўшы паперку, Аляксей.

— Там даведаецца.

Ужо на выхадзе Карпюк супакоіўся: ваенкамат — не КДБ. А пасья нават трывожна-радасна захвалываўся: можа, наконт узнагароды, аб чым ён пісаў маршалу Жукаву? Няўжо так хутка прыйшоў адказ? Пісаў усяго тыдні два назад — калі ж пасьпелі падняць ваенныя архівы, пераправярыць і высветліць?

Прыняў прыведзенага сам галоўны начальнік аблваенкамата. Сустрэў — ну зусім ня ветліва, хутчэй — наадварот: з відочнай непрыязнасьцю і нават з пагардай.

— Вы — Карпюк Аляксей Нікіфаравіч?

— Так точна, я! — па-вайсковаму малайцавата, ледзь не казырнуўшы, адказаў Аляксей.

— У якім сваяцтве вы састаіце з маршалам Жукавым?

Карпюк ажно трохі выцягнуўся ўгору і вытарашчыў на ваенкама свае глыбока пасаджаныя пад надброўем вочы. Што за дзіўнае пытаньне? Толькі перавёўшы дых, адказаў:

— Ні ў якім, таварыш палкоўнік. Як гэта я магу быць у сваяцтве з такім знакамітым маршалам? Хто я такі? Замухрышка!

— А хіба ён вам ня дзядзькам даводзіцца?

— Не, таварыш палкоўнік, — крыва ўсьміхнуўшыся, пакруціў галавой Карпюк. І дадаў: — О, калі б у мяне быў такі дзядзька!

— Адставіць! Адказваць толькі канкрэтна на пытаньні! — зрабіў заўвагу ваенкам. — Калі ён вам ня дзядзька, тады чаму вы запрашаеце яго на сьвежаніну, на каўбасы і... — Тут палкоўнік паглядзеў у нейкі аркушык, які ляжаў перад ім, — і на вантрабянку?

Карпюк яшчэ не да канца пасьпеў скеміць, дзе тут разгадка, але адчуў як яму робіцца гарача. Не чакаючы, пакуль ён загаворыць, ваенкам сунуў яму сьпісаны чарнілам гэны аркушык.

— Чытайце!

Аляксей узяў, нейкі момант баяўся заглянуць у тую паперыну і гля-

дзеў на палкоўніка, як бы спадзеючыся нешта ў паглядзе таго зразумець, а тады паднёс аркушык да вачэй.

— Уголас чытайце, і выразна — «с чутвом, с толком, с расстановкой», — дадаў ваенкам, успомніўшы школьную літаратурную адукацыю.

І Карпюк пачаў чытаць.

— «Дарагі дзядзя! Віншую цябе і дзядзіну з Новым годам! Пішу коротка, бо ня маю часу — сьпяшаюся на лекцыі. Дзядзя! Мы забілі вепрука, ёмкага, пудоў на дванаццаць, і я запрашаю цябе на сьвежанину...»

Тут Карпюк, ужо аканчальна скеміўшы, што сталася, у якую канфузную сітуацыю ён трапіў, спыніў чытаньне і памкнуўся патлумачыць камісару, але той, расцягваючы словы, загадаў:

— Чы-тай-це! Да кан-ца!

— Дык гэта, таварыш палкоўнік...— усё ж хацеў даць патлумачэньне Аляксей.

— Вам сказана: чытайце да канца! — узлавана паўтарыў палкоўнік.

Карпюк адкашляўся і пагнаў далей:

— «...Прыезджай, дзядзя! І тут добра падзёдуеш, ня толькі скварак, але і сьвежай каўбаскі, і вантрабянкі, і з сабой дадзім, і не якой там падбрушыны, а самага тоўстага, са сьпіны, з карку, і скабачак для дзядзіны, якія яна, я помню, надта любіць. Так што прыезджай! Чакаем!»

Увесь узмакрэлы, Аляксей дачытаў, набраў дыханьне, каб штосьці сказаць, але палкоўнік сунуў яму другі аркуш.

— А цяпер прачытайце гэта. І таксама ўголас.

Бедалага, зноў адчуўшы страх: а што гэта? нейкае пакараньне мне? — узяў аркуш глянцавітай дабрэннай паперы са шматрадкавым грыфам уверсе і прачытаў:

— «Военному комиссару Гродненского облвоенкомата полковнику П. Объясните гражданину Карпюку А. Н., что я не имею чести состоять с ним в каком бы то ни было родстве. Маршал Советского Союза Жуков Г.К.»

— Што вы сабе дазваляеце? — сурова, нават сярдзіта спытаў палкоўнік. — Вы знаеце, што паложана ваеннаабавязанаму за такое хуліганства ў дачыненні да маршала?

— Знаю, таварыш палкоўнік, але гэта не хуліганства, гэта — памылка, прыкрая, недарэчная памылка. Я пераблытаў канверты...

— Дык вось — каб у апошні раз было такое? Зразумелі?

— Так точна! — таварыш палкоўнік! — зноў аж падцягнуўся і ледзь не казырнуў Аляксей.

Ваенкам памаўчаў і, як бы пераадолеўшы нейкае ў сабе ваганьне, спытаў:

— А што такое «дзёдаваць»? Ніводзін беларус у ваенкамаце ня ведае такога слова.

— А гэта, — прадчуваючы шчаслівую разьвязку, пачаў ахвотна тлумачыць Карпюк, — гэта значыць наесьціся так багата і смачна, як на дзяды — на восеньскія памінкі. Дзёдаваць — ад слова «дзяды».

— Ясна. Вы свабодныя.

І Карпюк ледзь ня промецьцю вылецеў за дзьверы.

А тым часам у адным з гарадоў за межамі Беларусі родны дзядзька Карпюка атрымаў па пошце ліст. Паглядзеў на зваротны адрас: Гродна, педінстытут, А. К. Усё зразумела: ад пляменьніка Аляксея. Чалавек ужо даўно не малады, дзядзька надзеў акуляры і стаў чытаць.

«Глубокоуважаемый товарищ Маршал Советского Союза! Я, рядовой запаса Карпюк Алексей Никифорович, обращаюсь к Вам с убедительной просьбой посодействовать, чтобы боевой орден, к которому я был представлен на фронте, был мне наконец вручен. Дело обстояло следующим образом...»

Дзядзька дачытаў ліст да канца і голасна гукнуў жонку:

— Ганна! Дзе ты там? Ідзі скарэй сюды! Чуеш?

Ганна, адчуўшы па голасе штось трывожнае, умэнт прыляцела з кухні ў пакой, дзе відочна ўзрушаны сядзеў гаспадар.

— Чаго ты гэтак крычыш? Што сталася?

— Сталася! У брата Нічыпара бяда: Аляксей з розуму зьвіхнуўся.

— Аляксей? Што ты такое выдумаў?

— Каб жа выдумаў! Зьвіхнуўся! Во — пісьмо ад яго. Называе мяне Маршалам Савецкага Саюза і просіць, каб я даў яму ордэн.

— Ну ты, мусіць, брэшаш?

— Якое брэшаш! Во, слухай, што ён піша: «Глубокоуважаемый товарищ Маршал Советского Союза...» Я — таварыш Маршал! — тыцнуў дзядзька пальцам сабе ў грудзі. — Ты разумеш?

— Дык гэта ён, відаць, жартам. Ну, каб мы пасьмяяліся.

— Якое жартам! Тут і не пахне жартамі! Я табе кажу: звар'яцеў хлопец. З глузду зьехаў. Напэўна, ад вучобы, перастараўся і — мазгі ня вытрымалі. Такое здараецца нярэдка.

— Авой-вой-вой, якое няшчасьце! — завойкала, ужо больш не сумняваючыся, Ганна. — Такі разумны хлопец, такі хлопец!.. Думаеш, ад вучобы?

— А можа, ад кантузіі? Ён жа на вайне паранены быў.

— Паранены то ён быў, але ж не ў галаву. А пра кантузію — адкуль ты ўзяла? Хіба ён гаварыў пра кантузію?

— І што ты думаеш рабіць?

— Трэба зьездзіць да Нічыпара. Хоць і лішніх грошай няма — даўдзецца паехаць. Ах, Аляксей, Аляксей, бедны мой пляменьнічак! Трэба ж! Маршалам аб'явіў мяне. Нават не генералам, а Маршалам!

І доўга яшчэ сядзелі над лістом дзядзька з дзядзінай, цяжка раз-пораз уздыхаючы, і доўга чулася ў іх цесным пакойчыку: «Гэта ж трэба! Якое няшчасьце, га? Божа мой, якое няшчасьце! Ляксей зьвіхнуўся...»

«ПРЫВЕТ ІЗ ДАНБАСА!»

Гадзіне а дзесятай раніцы, калі Васіль Уладзіміравіч толькі ўглыбіўся ў працу, у дзьверы настойліва і раз, і два пазванілі. «Хто і чаго? Без папярэджання?» — адарваў галаву ад папераў Быкаў. У госьці нікога ён не запрашаў, ні з кім аб сустрэчы на кватэры не дамаўляўся, і нечаканаму званку не ўзрадаваўся. Горш, што і жонкі дома няма — адразу ж па сьняданьні пайшла па сваіх справах у горад. Калі які зусім

выпадковы візіцёр — дык яна б яго ветліва справадзіла, так ужо ня раз бывала. Ну а цяпер давядзецца адчыняць дзьверы самому.

І адчыніў. На плеценым дыванку стаяў незнаёмы мужчына, гадоў сарака, здаравіла ў плячах і тварам, увесь такі масіўны, таўстамясы, у прыстойным цёмнашэрым гарнітуры, пінжак незашпілены, падобна, што на жываце крыху цеснаваты. Не пасьпеў Васіль Уладзіміравіч спытаць звычайнае ў такім разе «Вы да каго?» ці «Што вы хацелі?», як незнаёмы здаравіла нізкім і зусім не артыстычным — ні то прастуджаным, ні то прапітым — басам выпаліў:

— Таварыш Быкаў, Васілій Уладзіміравіч?

— Так, Быкаў, — няголасна, як заўсёды, адказаў, кіўнуўшы галавой, насыцярожаны гаспадар кватэры.

У вачах здаравілы мільганула радасьць, тоўстыя губы расьцягнуліся ў прыязнай усмешцы.

— Прывет із Данбаса! — гаркнуў яшчэ больш басавіта незнаёмец.

— А-а-а, з Данбасу! — мякчэючы адразу ж тварам, паўтарыў Быкаў. Здагадка спрацавала імгненна: значыць ад брата Колі, нехта з яго сяброў-шахцёраў. Прывітаньне прывёз. Во якая прыемная неспадзяванка!

— Ну, заходзьце, заходзьце, калі ласка!

І адчыніў шырэй дзьверы, прапускаючы госьця ў калідорчык. Менавіта ў калідорчык — пярэдняга пакоя ў кватэры Быкава не было, а толькі вузкі калідорчык, у якім нават двум-твом гасьцям бывала не павярнуцца. Але праз два крокі, налева — дзьверы ў гасьціны пакой, зноў жа, хутчэй пакойчык, чым пакой, у якім Васіль Уладзіміравіч прымаў для пачастунку сяброў. Перад пачастункам (а без пачастунку ніколі не абыходзілася) мог запрасіць і ў свой малюпасенькі, метраў на восем, кабінэцік, — пакуль Ірына Міхайлаўна паставіць на стол сякую-такую закусць.

— Праходзьце сюды, у гэты пакой, — ветліва запрасіў гаспадар.

Пры гэтым падумаў: «Раз пасланец ад брата Колі — давядзецца трохі ўдзяліць яму часу і пачаставаць, а то брату будзе няёмка за маю негасьціннасьць. Ён жа пра ўсё раскажа Колю, як вернецца».

— Вы тут пасядзіце хвілінку, а я, гэта самае, схаджу на кухню. Раз такі госьць з такой далечы, то, дзеля знаёмства, гэта самае... На жаль, жонкі няма дома, яна б тут завінулася лепш...

Праз дзьве-тры хвіліны закусць была на сталe — хлеб і да хлеба: каўбаса, сыр, шпроты... Буфет з барам быў у гэтым жа пакоі, Быкаў адхінуў на сябе дзьверцы і на секунду запыніўся: гарэлку ці каньяк? Не, гарэлкі ён вып'е і дома, звыклы шахцёрскі напой. Хай палыкне каньяку — усё-такі братаў сябар і будзе расказваць...»

І на стол стала бутэлька малдаўскага «Белага бацяна». Да яго — адпаведныя, «пад каньяк», кілішкі, немудрагелістыя, але сімпатычныя і з дарагога шкла. Госьцю Быкаў наліў не па застольнаму этыкету, а роўна з беражкамі, сабе — толькі дзеля прыліку: рукапіс жа чакае, вось пойдзе госьць — і зноў за працу.

— Ну, давайце, за знаёмства, — ня любячы тостаў наогул, а пафасна-красамоўных тым больш, сьціпла прапанаваў Васіль Уладзіміравіч.

— За такое знаёмства — з такім чалавекам, — акцэнтуючы сэнс

кожнага слова, працягнуў кілішак для чоканьня госьць, — каб і не хацеў, дык вып'еш. Вашае мілае здароўе!

І ён не кульнуў, а, чуць-чуць не данёшы да губ, укінуў зьмесьціва кілішка ў рот — як многія, налаўчыўшыся, кідаюць у рот ягадку-бубку ці семячка.

— Закусвайце, чым Бог паслаў, — запрасіў госьця Васіль Уладзіміравіч. Але госьць да закускі не пацягнуўся. Ён і кілішак не паставіў на месца, а пакручваў яго ў пальцах, як бы прыкідваючы на вока, колькі ж у ім было грамаў — пяцьдзясят ці ўсяго сорак?

— Вы, прашу прашчэньня, заўсёды наліваеце ў такія малюпашачкі? Як для нашага брата-шахцёра — дык гэта на здзек падобна.

— А-а, гэта, выбачайце, па звычцы, — зьбянтэжыўся ад такой нечаканай крытыкі далікатны, нават сарамяжлівы па натуры Васіль Уладзіміравіч. — Мае сябры, ведаеце, за выняткам аднаго-двух, пітакі невялікія, таму і ... не падумаў. Гэта мы зараз паправім, з посудам дзякаваць Богу, праблем няма.

Быкаў выняў з «бару» ладны фужэр для віна і наліў у яго дарагой боскай смакаты грамаў, можа, і пад сто пяцьдзясят. Пакуль ён гэта рабіў — госьць, як бы трохі ў апраўданьне, патлумачыў:

— Калі б мы, шахцёры, пілі во такімі шкалікамі — чорта лысага мела б краіна вугалёк. Нашы маштабы і меркі, знаеце, якія... Дык — вашае здароўе!

Гэтым разам ён ужо ня ўкінуў, а менавіта кульнуў і пралыкнуў адным лёгкім лыкам налітую смакату.

— Во, зусім іншы, як гэта кажучь, каленкор. Мы звычайна стаканамі куляем, стаканамі. Два-тры стаканы абярнеш — і ты чалавек. І душа — на месцы.

— Ну, вядома, вядома, — ахвотна пагадзіўся Васіль Уладзіміравіч і міжволі скасіў вока на бутэльку: яшчэ дзьве такія дозы ці й выйдзе?

— А кватэрка ваша, гляджу, ня надта... Калідорчык — цесьненькі. І, мяркуючы па дзьвях, усяго тры пакоі?

— Тры, — пацьвердзіў Васіль Уладзіміравіч. — Апрача гэтага — спальнка і кабінцёк.

— Ня надта, ня надта, — падчапіўшы на відэлец шпроціну, паспачуваў госьць. — Я ўяўляў, што ўбачу зусім іншае...

— Нічога, мне хапае. Куток для работы ёсьць — і годзе.

— Ну як жа! — не пагадзіўся гаваркі шахтар. — Такі пісьменьнік, такі знакамты на ўвесь сьвет чалавек далжон мець па заслугах.

І тэма, і пафас госьця пачалі Васілю Уладзіміравічу не падабацца, і ён, натуральна, спытаў пра галоўнае, дзеля чаго і ўсадзіў за стол з каньяком гэтага маштабнага пасланца Данбасу.

— Ну, дык як там Коля? Жыў-здароў?

Госьць закончыў пераціраць на зубах скрыль сыру і недаўменна падняў вочы на гаспадара.

— Які Коля?

— Ну, брат мой, Коля. Вы ж ад Колі, гэта самае?..

Шахтар усунуў тоўстую ніжнюю губу на верхнюю і паціснуў плячыма:

— Я ня ведаю ніякага Колі.

— А прывет, гэта самае, ад каго? — яшчэ ня хочучы верыць у дурную канфузную памылку, спытаў Быкаў.

— Прывет? Ад гераічнага Данбаса! Ад слаўнай шахцёрскай гвардыі!

— А-а-а, во як! — затрымаў пагляд на таўстамясым абліччы госьця Быкаў. — А я падумаў, што вас Коля папрасіў...

— Ніхто мяне нічога не прасіў! Я ў Мінску праездом, маю гадзінаў сем да поезду, ну і рашыў пасяціць знакамитага пісьменьніка, пазнаёміцца, пагаварыць... Гэта ж ня часта здараецца — можна сказаць, шчаслівы выпадак — пабыць у гасьцях у самога Быкава!

— Ну, зразумела, зразумела, — пераводзячы пагляд на «Белага бацяна», крыва, але нязлосна, заўсьміхаўся Васіль Уладзіміравіч.

Стала зразумела і тое, што трэба закругляцца. Пагутарыць з новым чалавекам, можа, было б і цікава, — як пісаў Яўтушэнка: «Людей неинтересных в мире нет», — але надта ж моцным было расчараваньне і пачуцьцё прыкрасьці, што так па-дзіцячы абмішуліўся. Быкаў узяў бутэльку і напялёхаў у фужэр амаль да краёў. «Раз любіш стаканамі, хай будзе стаканамі». Рэштачку, для якой у фужэры не хапіла месца, сцадзіў у свой кілішак.

— Ну, тады — за здароўе Данбасу! Тым больш — гераічнага!

І ўсё з той жа добрай і мяккай самаіранічнай усьмешкай падняў кілішак. А хвілінаў праз пяць даў госьцю зразумець, што яго чакае неадкладная справа. Якраз тады, як той сама што пачаў уздымаць тэму пісацельства.

Калі ў адну з нашых сяброўскіх пасядзелак у мяне за сталікам Быкаў расказаў мне гэтую анекдатычную гісторыю, узноўленую мной, наколькі здолеў, дакладна, я прыгадаў адзін даўні эпізод са свайго пасьяваеннага вясковага жыцьця. Эпізод — зусім дробны, але ж уражаньне зрабіў такое, што дагэтуль успамінаю яго з пачуцьцём няёмкасьці за сваю тадышнюю някемнасьць. І з усьмешкай, вядома.

— Твая памылка, — сказаў я Васілю Уладзіміравічу, — мовазнаўчага, так бы мовіць, паходжаньня. Нешта падобнае, толькі без матэрыяльных, як у цябе, стратаў, я перажыў улетку сорок шостага. Выйшаў пад вечар падмятаць вуліцу — у нашай Слабадзе вуліца яшчэ ў 1928 годзе была выдатна забрукаваная, ня горш, як у Менску, і была завядзёнка: кожны вечар з вясны да восені паласу насупраць сваёй сядзібы — падмятаць, каб не зарастала гряззю. Завядзёнка гадоў пяць пасья вайны яшчэ захоўвалася, а тады — усё, абарвалася... Мяту сабе, работа звыклая, лёгкая, і раптам:

— Ніл! Прывет!

Падняў галаву: суседка Дзіна, можна сказаць — ужо мінчанка, паступіла на вучобу ў ФЗВ, значыць, вырвалася з галоднай і голай вёскі, і таму бясконца шчаслівая. Прыехала на выхадны дадому.

— Ад каго прывет? — пытаю.

— Як ад каго? Ад мяне! — здзівілася фабзайка.

— А-а-а, — працягнуў я расчаравана. І нават нічога не адказаў, лапух. Пасьпеў быў падумаць : ад каго ж мне з Менску прывет?

Я ведаў, што «прывет» перадаюць ад некага, а для вітаньня пры су-

стрэчы кажучь ці «Добры дзень!», ці «Здароў!», ці «Здрастуйце!» Вось і ты, Кажу Васілю, папаўся на гэтым. Раз «Прывет із Данбаса!» — значыць ад некага. Ад каго? Ну, напэўна, ад брата. Спрацавала сваё, даўняе, беларускае. Шкада — у цэлую бутэльку «Белага бацяна» абышлася памылка.

ШТО ТЫ ШУКАЕШ, СЬЦЯПАН?

Дваццаты зьезд КПСС, на якім быў выкрыты і асуджаны культ асобы, дакладней — культ Сталіна, разьмежаваў савецкае грамадства на тры часткі. Першая — тыя, што ўсім сэрцам і душою прынялі асуджэньне, перажыўшы пры гэтым сапраўдны катарсіс; другая — тыя, што катэгарычна не прынялі асуджэньня і, дзе толькі маглі, адкрыта выступалі ў апраўданьне і ў абарону Сталіна; трэцяя — а трэція ёсьць заўсёды — тыя, што ў душы заставаліся сталіністамі, але паколькі курс на выкрыцьцё ўзяў ЦК КПСС — значыць, трэба маўчаць і не вытыркацца, што ты ня згодны, прынамсі да пары да часу, — авось ды і назад усё павернецца.

Адпаведна падзяліліся і пазіцыі пісьменьнікаў, і яны разьмежаваліся гэтым жа чынам. Праўда, у Беларусі — хто зусім шчыра, а хто з затаенай у душы пашанай і любасьцю да правадыра народаў, — усе літаратары публічна падтрымалі курс партыі, ніхто адкрыта супраць ня выступіў, ня выказаўся ні на якім сходзе, ні проста ў грамадзе, на людзях. Што датычыць маладых на той час беларускіх паэтаў, то я быў упэўнены, што ўсе мае сябры-таварышы, канешне ж, з вялікім задавальненьнем і радасьцю ўспрынялі і антыкультаўскі даклад Мікіты Хрушчова і пастанову па гэтым пытанні XX зьезду КПСС. Хто-хто, а чуйная да пераменаў літаратурная моладзь у дзьве рукі галасавала за асуджэньне «культу», натуральна спадзеючыся, што цяпер многае ў жыцьці перайначыцца, асабліва — у галіне культуры, што пойдзе працэс дэмакратызацыі ў ідэалогіі, у друку, у сферы адукацыі. О, колькі тады было ў нас пра гэта размоваў, якія аптымістычныя прагнозы рабіліся, якія ружовыя персьпектывы бачыліся!..

Так здарылася, што адзін з самых блізкіх маіх сяброў, шчодрай прыгожай душы чалавек і вялікага таленту паэт Сьцяпан Гаўрусёў апынуўся ў ліку абаронцаў Іосіфа Вісарыёнавіча. (Між іншым, у размовах са мной ён іначай і не называў яго, як толькі гэтак — Іосіф Вісарыёнавіч, з падкрэсьленым піітэтам). Мяне гэта моцна засмучала, і я спрабаваў даказаць яму, што ён памыляецца і што такая памылка ня робіць яму гонару, але — беспаспяхова: Сьцяпан заставаўся быць перакананым сталіністам. Усе жахлівыя злачынствы Іосіфа Крывавага ён сьпісваў на ягодаў, яжовых, берыяў, а ў ім бачыў вялікага рэвалюцыянера, мудрага правадыра і геніяльнага палкаводца. Такое разыходжаньне ў пазіцыях — рэч занадта сур'ёзная, каб яе проста ігнараваць, асабліва ў гарачым маладым узросьце, але ў нас з ім ужо было два гады шчырай дружбы, узаемнага творчага сімпатызаваньня, мы цягнуліся адзін да аднаго душою, былі рады спаткацца і пагаварыць. І таму я, можна сказаць, рашыў аддаць пытаньне-за-

кавыку на волю часу: ну ня можа ж такі разумны і таленавіты чалавек доўга заставацца ў асьляпленні, час зробіць сваё, само жыцьцё яго пераканае. Ва ўсякім разе, сварыцца і псаваць узаемаадносінны са Сьцяпанам я ня мог, я верыў, што неўзабаве ён вызваліцца ад гэтага «спадчыннага» ідэалагічнага ачмурэньня. Ну, але гэта — неўзабаве, а тады, у 1956-м...

У кастрычніку я быў залічаны ў аспірантуру (па кафедры беларускай літаратуры БДУ). Настрой быў, зразумела, ня з горшых, і выпадковая сустрэча са Сьцяпанам — на зыходзе шэрага асеньняга дня — аказалася вельмі дарэчы. «Як ты глядзіш, спытаў я, калі з такой нагоды глынем па кілішку?» — «Дык а што тут глядзець! — усклікнуў сябра. — Лепшую нагоду знайсці цяжка!» Сустрэліся мы ў цэнтры горада, у кнігарні, і я сказаў: «Тады хадзем, я ведаю тут, побач, адно месьцейка, дзе можна трохі пасядзець.» «Адно месьцейка» — гэта кавярня на апошнім паверсе ГУМу (трэба — ДУМу, г. зн. Дзяржаўнага Універсальнага Магазіну, але за пяцьдзесят гадоў я ні разу ня чуў, каб хто сказаў ДУМ). Кавярня была фактычна сталоўкай для супрацоўнікаў магазіну, але абслугоўвала і ўсіх іншых, каму падабалася там паабедаць (дарэчы, абеды былі смачныя і недарагія). Для многіх «іншых» галоўным было тое, што ў буфэце сталоўкі, дзе наведнікі бралі сабе халодную закуску, прадаваліся на разьліў сьпіртныя напоі. Часта заходзячы туды палуднаваць, ня раз бачыў, як з буфету самаабслугоўваліся некаторыя знаёмыя мне дзядзькі; выгадна было: за дзьве-тры хвіліны «апрыходваў» паўшклянкі зелья пад мясны ці рыбны бутэрброт — і пайшоў. Можна сказаць — падзапраўка на хаду. Гэта — калі хто сьпяшаўся. А калі хто хацеў затрымацца і дозу паўтарыць, ці двойчы паўтарыць, — дык на здароўе!..

Мы са Сьцяпанам, канешне ж, зайшлі, каб «затрымацца», бо, папершае, нікуды не сьпяшаліся, а па-другое, даўнавата ня бачыліся (я здаваў экзамены) і, натуральна, хацелася трохі, груба кажучы, «пабалантэсіць». Калі мы ўжо «адзначыліся» і нават разок паўтарылі, убачылі, што за суседнім столікам прымасьціўся — са шклянкай і талерачкай — паэт Кастусь Кірэенка. Засяроджана, па-дзелавому лыкнуў да дна і пачаў жаваць бутэрброт. Сярод паэтаў франтавога пакаленьня ён быў у нашых вачах аўтарытэтам, меў шырокае грамадскае прызнаньне і лічыўся ўплывовай у літаратурным асяроддзі постацьцю. Для Сьцяпана, апрача ўсяго, шмат значыла і тое, што яны з Кірэенкам былі землякі — «мугулёўцы». (Фактам зямляцтва Гаўрусёў і тады, і пазьней, як помню, вельмі даражыў). Запрасіць яго ў нашу кампанію — думка, здаецца, прыйшла нам разам абоім.

— Акажыце гонар, Кастусь Ціханавіч: просім пасядзець хвіліну з намі і прыняць ад нас, у знак павагі, баявыя сто грамаў! — трохі цырымонна і напышліва, што было ўласьціва яму на падпітку, выпаліў Сьцяпан.

Нешта дадаў, падышоўшы на падмогу, і я.

Кастусь Ціханавіч быў чалавек крыху ганарлівы і зусім ня з тых, што ахвотна і лёгка ідуць на панібрацтва з маладымі, але ад нашага запрашэньня не адмовіўся. У выніку — нас стала за столікам трое, і я прынёс тры новыя порцыі — і зелья, і закускі.

Дзе лепш за ўсё маладыя паэты сьведчаць, як яны ведаюць і цэняць творчасць прысутнага мэтра? У застольлі, пасяля добрай чаркі, канешне. Калі кульнулі, з новым натхненнем, прынесенае — за столікам загучала паэзія.

Не завіце маю рэспубліку
Краінай цёмных лясоў!
Паглядзіце — над ёю сьвецяцца
Агні заводскіх карпусоў.
Не завіце маю рэспубліку
Краінай багнаў-аблог!
У садах яна разьліваецца,
У жытах яна калыхаецца,
Разьбгаецца ў стрэлах дарог!

Трэба было чуць, з якім пафасам Сьцяпан прадэкламаваў гэтыя знакамітыя на мяжы 40-50-х гадоў радкі. Так, гэтыя радкі сапраўды былі доўгі час на слыху ўсёй Беларусі, на вуснах крытыкаў і прапагандыстаў, грывелі па радыё, мільгацелі ў друку. «Не завіце маю рэспубліку!..» Гучыць! Інтанацыя была знойдзеная. І адчута патрэба часу — таго, пафаснага, пераможнага. І нам, маладым, вельмі імпанавала. Можа, яшчэ і пераклічкай з марай Паўлюка Труса: «Край палёў, о край, калі ж ты станеш краем фабрык дымных і машын!..»

— А я вас упершыню адкрыў ці ў канцы сорак пятага ці ў пачатку сорак шостага яшчэ ў вёсцы. У нашу хату-чытальню прыслалі новыя кнігі і ў тым ліку ваш зборнічак «Ранак ідзе». І мяне асабліва ўразіў верш, якім вы назвалі зборнік. — Гэта, пасяля Сьцяпана, узяў слова я, і працытаваў:

Што гэта? Што гэта чутна далёка?
Быццам гамоніць, пяе?
Вецер, прачнуўшыся, кратае блёкат,
Гутарыць з вербай, прабуе ў асоках
Цымбалы свае.

Здаецца, я прачытаў тады гэты лепшы, яшчэ даваенны, верш Кірэнкі да канца, і гэта была праўда, што ён мне вельмі падабаўся — і сваёй пытальнай інтанацыяй, і сінтаксічнымі паўтарамі, і паэтычнай мовай, нават нязвыклым для майго вуха «унь».

Шырыцца, шырыцца, плешча, бы хваля,
Лукаў нястройны мажор.
Унь умываюцца золакам далі.
Унь зараніцы палёсткі апалі
На поле, на бор...

Кастусь Ціханавіч быў відочна расчулены. Думаю, што ня часта яму даводзілася чуць такія шчырыя словы прызнання ад маладых, хоць крытыка пахвалай яго не абдзяляла, — наадварот, абсыпала шчодрата. Дык гэта — крытыка, публічныя ацэнкі ў друку, і наколькі яны шчырыя — Бог ведае, а тут — тут зусім іншае...

— Ну, хлопцы, вы мяне проста ўзрушылі, я проста не чакаў, прызнаюся, — усхвалявана, загаварыў Кірэнка. — Калі ўжо так, то дазвольце і я вазьму тры па сто, мой грош таксама не шчарбаты...

І ўзяў. І як гэта звычайна бывае — дзынкнуліся мы шклянкамі з

яшчэ большым натхненнем. І можа б гэты «дзынк» быў там у нас не апошні, але, на шчасьце, знаёма-загадна прагучаў зычны голас буфетчыцы:

— Маль-чы-кі! Усё! Урэмя вышла! — закрываем!

Ну, усё дык усё! Хоць натхнення яшчэ, прынамсі мы са Сьцяпанам, мелі багата. Кірэнка разьвітаўся з намі адразу ж, як выйшлі на вуліцу. Аўтарытэтны пясняр рэспублікі, адзін з самых вернападданах яе вялікасьці Партыі, не затрымаўся ні на хвіліну, нават для «закругленьня» тэмы гутаркі. Мабыць, дзеля перасьцярогі: каб ня ўбачылі якія знаёмыя ў кампаніі «цёпленькіх» маладых. Пра «чыстую манішку» трэба дбаць! Сунуў аднаму і другому кароткую, бы куцапалую, таўсматыю даланю і размашыста падаўся на другі бок вуліцы.

Я тады па-ранейшаму жыў у студэнцкім інтэрнаце, ва універсітэцкім гарадку, і хацеў таксама разьвітацца з сябрам, але ён сказаў:

— Пройдемся, я цябе правяду. Там, на вакзале, сяду на трамвай ці на аўтобус.

І мы пайшлі, жыва гамонячы, дзелячыся ўражаньнямі ад неспадзяванай пасядзелкі з вядомым паэтам. Нібы ў працяг размовы за столікам, пачалі гаварыць пра яго творчасць, пра яго грамадзянскую пазіцыю.

— Я паважаю яго за тое, што ён у душы застаўся верным Іосіфу Вісарыёнавічу, — сказаў Сьцяпан, прыпыніўшыся, каб запаліць новую цыгарку, — смактаў ён іх вельмі шмат.

— Чаму ты так думаеш? Хіба ён табе гаварыў пра гэта?

— Гаварыць не гаварыў, але я не сумняваюся. Такія сваёй веры ня здраджваюць, не адступаюцца.

Ну і выйшаў Сьцяпан Захаравіч на сваю тэму! І пагнаў, і паехаў! Зусім ня думаючы пра мае адносіны да культу Сталіна, пра тое, што ў маёй душы ўскіпае пра ўпамінаньні гэтага імя.

Той восеньню амаль уся тэрыторыя, якая пасья стане плошчай Леніна (сёньня — плошча Незалежнасьці), была раскапаная, і ад Чырвонага Касьцёлу да Універсітэцкага гарадку людзі хадзілі паміж гурбаў наварочанай зямлі і гліны сьцежачкай — па адвечнай народнай звычцы хадзіць нацянькі, каб не рабіць кругаля. Хадзіў гэтым кароткім шляхам і я. Натуральна, пайшоў сюдою і са Сьцяпанам. Было ўжо цёмна, такой асеньняй парой вечарэе хутка, але сьцежка значылася — крыху бялелася ад водсьвету недалёкіх агнёў.

— Я таму лысаму таўкачу павек не дарую яго гнюснага глумленьня над Іосіфам Вісарыёнавічам! — злосна выгукваў, ідучы за мною, Сьцяпан.

— Гэта ты — пра Мікіту?

— Ну а пра каго ж! Пігмей, ён падняў руку на генія чалавецтва, на самага вялікага з вялікіх... — На секунду сябра запыніўся, каб набраць пафасу яшчэ больш, і яго фразу голасна закончыў я:

— ... тыранаў і людажэрцаў, якіх ня ведала гісторыя!

І тузануў жа д'ябал мяне за язык! Ну але гэта ўжо натура, падобным чынам я зрываўся уга колькі разоў. Сьцяпан, які на тых рытвінах для пэўнасьці трохі трымаўся за мяне, адпусьціў мой локаць і спыніўся.

Зрабіўшы крок ці, можа, нават два, я спыніўся таксама і азірнуўся. Сьцяпан, нагнуўшыся, лэпаў рукою па зямлі, па грудках каля сьцежкі — штосьці вобмацкам шукаў, чаго ўпоцемку не было бачна. «Можа, выпусціў што з рук? — падумаў я, натуральна. — Можа, сярнічкі ці цыгарэты?»

— Што ты шукаеш?

Але ён як бы не пачуў майго пытання, працягваў грэбаць рукою па долу.

— Я пытаю, што ты шукаеш, Сьцяпан? Згубіў што?

І тады ён, усё яшчэ не разгінаючыся, адказаў:

— Шукаю камень, каб размажджэрыць табе мазгаўню. За тое, што ты сказаў, я павінен размажджэрыць табе мазгаўню...

Я схапіў сябра за плячо і памог разагнуцца. Каменя ў яго руцэ, на шчасьце, не было, не пасьпеў знайсці.

— Ды кінь ты глупства! — адпаведна злосна сказаў і я — Во сябра — хоча галаву мне растаўчы каменем! Хадзем — і не дурніся!

Узяў яго пад руку і павёў далей. Пра што гаварылі на астатку дарогі — ня помню.

ДВАЦЦАЦЬ ШТОФАЎ ДЛЯ БРАТОЎ ТАДЖЫКАЎ

Позьняй восеньню 1965 году ў Таджыкістане праходзіла Дэкада беларускай літаратуры. Для ўдзелу ў ёй у далёкую горную краіну была камандзіравана ладная «брыгада» паэтаў і пісьменьнікаў, (Слова «брыгада» ў такім кантэксьце было ў нас ва ўжытку яшчэ з 30-х гадоў: «На будаўніцтва Беларуска-Балтыйскага каналу выехала вялікая брыгада вядомых савецкіх пісьменьнікаў у складзе...»). Дык вось у складзе дэлегацыі на Дэкаду былі: Пятро Глебка — «брыгадзір», Янка Скрыган (тады яшчэ Янка, а ня Ян), Сяргей Грахоўскі, Кастусь Кірэнка, Еўдакія Лось, Міхась Калачынскі, Нічыпар Пашкевіч, Рыгор Няхай, Генадзь Бураўкін, наш сябра з Масквы паэт-перакладчык Якаў Хялемскі і аўтар гэтае згадкі.

У Душанбэ прыляцелі пазнавата вечарам. У аэрапорце сустрэлі нас сябры-калегі, — дагэтуль сябры толькі завочныя, па творчасьці, бо, здаецца, ніхто з нас у Таджыкістане раней не бываў. Пакуль падаваўся багаж, гаспадары ўручылі нам сьвежы нумар газеты «Комсомолец Таджыкістана», прысьвечаны гэтай важнай культурнай падзеі. І газета настроіла нас адразу ж на вясёлы жартоўны лад. На апошняй паласе былі зьмешчаныя партрэцікі ўсіх гасьцей, у тым ліку і тых, што меліся прыехаць, але не прыехалі. Не абышлося без маленькіх, амаль непазьбежных у такіх выпадках кур'ёзаў: замест здымка Уладзіміра Калесьніка далі здымак Івана Калесьніка. Праўда, Уладзімір Калесьнік прыехаць ня змог, таму і гэту непрыемнасьць яму перажыць не давялося. Затое аднаму з сяброў давялося, а рыкашэтам дасталося і іншым. Калі была заўважаная блытаніна з Калесьнікамі, хітры «брыгадзір» Пятро Фёдаравіч, які атрымаў газету першы і пасьпеў ужо заўважыць сёе-тое яшчэ, сказаў:

— Паглядзіце ўсе, ці няма іншых памылак, каб своечасова даць у друк выпраўленьне.

Жарт яго зразумелі, тым не менш пачалі глядзець. І раптам — баса-віты, на ўсю пачакальную, усклік Грахоўскага: «Кастусь Кірыеніц!» І ягоны ж раскацісты рагаток. За ім засьмяяліся, зарагаталі ўсе. Дробязь, не вартая і сьмеху, але, можа, таму, што пасья доўгай напругі ў надхмарнай дарозе патрэбна была разрадка, дык і гэтай прыкрай памылачкі хапіла для ажыўленага, вясёлага абмену досьціпамі. А ведаючы характар Кастуся Ціханавіча Кірэенкі, ад каментароў трэба было ўстрымацца. Ён такога гумару, такіх жартаў не разумеў і не любіў.

Раззьмясьцілі нас у досьць шыкоўнай урадавай гасьцініцы, якая тулілася ў яшчэ больш шыкоўным садзе — недалёка ад цэнтру Душанбэ. Праз колькі хвілінаў нас запрасілі ў летні рэстаран — там жа, побач з будынкам гасьцініцы — на лёгкую закуску з дарогі. Яна і сапраўды аказалася зусім лёгкай, у тым ліку і з лёгкімі кілішкамі — выставілі гаспадары ці не адну бутэльку каньяку на ўсіх. Ну, можа, дзьве, але ня болей. Здаецца, нам нават апраўдальна патлумачылі: заўтра адкрыцьцё Дэкады, яе першы — самы адказны і самы цяжкі — дзень, значыць, трэба быць у добрай форме, добра адпачыць з дарогі. Ну, вядома, вядома! А як жа! — заківалі мы ў адказ галовамі. — Гэта мы разумеем, людзі сур'ёзныя. І аднак жа расчараваньне ў гасьцей было відно, па-мойму, на кожнай фізіяноміі. Дзівакі гэтыя таджыкі! Яны думаюць, што беларускія мацакі-разакі будуць дрэнна спаць пасья бутэлякі на нос!..

Калі выходзілі з рэстарану, на ўсходках мяне запыніў, дагнаўшы, Кастусь Кірэенка.

— Ніл, скажыце, за што вы мяне так ня любіце?

Ад здзіўленьня я нейкі час моўчкі глядзеў яму ў твар, — гэта ён усур'ёз ці жартуе? — і ўбачыў, што, на жаль, усур'ёз.

— Не разумею, Кастусь Ціханавіч. Кажыце далей.

— Я бачыў, як вы рагаталі — там, у аэрапорце, з майго перакрыўленага прозьвішча.

На душы ў мяне адразу адлягло. Бо паспеў быў падумаць пра нешта сапраўды сур'эзнае.

— Пабойцеся Бога, Кастусь Ціханавіч. Я ўжо нават спужаўся: што я такое кепскае вам зрабіў? А гэта... Прабачце, там жа ўсе сьмяяліся, ну і я з усімі.

— Але вы сьмяяліся грамчэй за ўсіх! Вы рагаталі!

— Ды гэта проста такая звычка сьмяяцца — і ня больш. Манера такая, ня лепшая, вядома. Але ў мяне не было і няма ніякіх падставаў вас не любіць. Кажу вам шчыра, як на духу. Дайце вашу руку — і супакойцеся.

Паціснуў пакрыўджанаму руку — і, здаецца, ён застаўся задаволены. На дарожцы мяне чакаў Генадзь Бураўкін.

— Давай пройдземся крыху перад сном, хоць хвілінаў дзесяць. Даўно не гаварылі сам-насам.

Я з хвотай прыняў прапанову і мы пайшлі цёмнаватай ад навіслых дрэваў дарожкай у глыб саду. І прахадзілі, вядома ж, ня дзесяць хвілінаў, а бадай добрай паўгадзіны. Вярнуліся да будынка і — што такое: толькі

ў адным вакне сьвятло? Няўжо ўсе нашы так хутка ўлягліся і паснулі? Проста неверагодна! Во што значыць цьвярозенькія і разумныя! Правільна! Заўтра — вельмі цяжкі і адказны дзень.

Падняліся на свой паверх, праходзім міма глухіх «сонных» пакояў — і раптам:

— Ціха! — кажу Генадзю. — Ціха!

Спыніліся, прыслухаліся. Гамоняць! Недзе блізка гамоняць! І нават рогат чуваць! Пайшлі калідорам на шум. Праз двое дзвярэй і быў той нумар з непатушаным сьвятлом — нумар «брыгадзіра». (Яго нумар кожны з нас запісаў — для парадку, для дысцыпліны, на ўсякі выпадак.)

Тое, што мы ўбачылі, зайшоўшы, было варта пэндзля мастака, які намалюваў геніяльнае палатно «Запарожскія казакі пішуць пісьмо турэцкаму султану». У першым пакоі Глебкавага люксу, вакол нізкага, досыць ладнага паліраванага стала, хто ў гэтых самых нізкіх крэслах, хто на пуфіках, сядзела ўся «брыгада» — за выняткам нас з Генадзем і Еўдакіі Лось, якая перад нашым прыходам адпрасілася і пайшла адпачываць. На стале — два амаль пустыя штофы «Белавежскай», зусім пустыя шклянкі і сьціплая закуска — здаецца, садавіна і цукеркі. На фізіяноміях — зусім ня тое, што было паўгадзіны назад: радасьць, сьвятлістасьць, удзячнасьць Богу і лёсу, і — поўная гатоўнасьць да прызнаньня ў сяброўстве, у братэрстве і любові. І ня толькі да прызнаньня таджыкам, але і самім сабе — наўзаем, па-суседску, і налева, і направа, і праз стол. Мы з Генадзем гэтыя братэрска пачуцьці спазналі ў першае ж імгненьне. О, як радасна, як горача прывіталі нас «запарожцы»! Якімі шчырымі воклічамі «Скарэй сюды!» Якімі ушчуваньнямі-папрокамі: «Дзе вы дзеліся? Мы тут бяз вас гаруем, а вы недзе швэндаеце!» Папрокі — перш за ўсё ад «брыгадзіра» — на рэдкасьць добрай душы чалавека. Ён жа і выдаў распараджэньне:

— Рыгор, у такім разе нясі яшчэ адзін штоф. Хоць мы ўжо рашылі спыніцца, але раз такая сітуацыя, знайшліся нашы сябры — трэба іх прывітаць. Нясі, нясі! Нічога, хопіць і таджыкам. У скрынцы было колькі — дваццаць? Ну, застанецца сямнаццаць. Хопіць і ім.

Пакуль Пятро Фёдаравіч гэта гаварыў, Рыгор Няхай са спальні (а скрынку «брыгадзіра» загадаў усё-такі занесьці ў спальню) прынёс і паставіў на стол яшчэ адзін штоф.

— Янка, дзейнічай! — павярнуўся Глебка да Скрыгана. — Ты, як мы пераканаліся, надта добра разьліваеш, нікога ня крыўдзіш.

Іван Аляксеевіч і сапраўды вельмі спрытна «абышоў» штофам шклянкі, нікога не пакрыўдзіў, больш за тое — не забыўся «новенькім» як штрафнікам наліць з відочнай надбаўкай. А сабе пьлёхнуць забыўся. Вядома ж, гэта была далікатная хітрасьць, дыпламатычны разьлік, які тут жа і апраўдаўся: «А сабе? А сабе!» — амаль хорам запратэставалі «запарожцы».

— Нясі, Рыгор, і яшчэ адзін. Трэба было адразу два браць, — уздыхнуўшы, распарадзіўся «брыгадзіра». — Куды ж гэта гадзіцца, што і самому віначэрпію не дасталася.

— Калі дзеля мяне — дык, можа, ня варта? — запытальна запырэ-

чыў Іван Аляксеевіч, аблізнуўшы кончыкам языка губы. — Я ўжо такі трохі і падсабраўся. Ну але калі наш шаноўны кіраўнік так лічыць...

— Колькі засталася — шаснаццаць? — спытаў у Няхая Калачынскі. — Вось і добра: цотны лік! А то хацелі пакінуць няцотны лік. Па народнаму павер’ю, няможна няцотны лік пакідаць. А браткам таджыкам хопіць і шаснаццаці.

Прымхлівасьць Міхася Іванавіча, яго вера ў народныя прыкметы ўсім вельмі спадабалася; аказалася, што і ўсе астатнія заўсёды верылі і вераць у волю іншай, незямной сілы. Нехта нават выказаў абурэнне: як гэта мы адразу не здагадаліся, што няцотны лік — варожыць на дрэннае, і для добрых людзей яго пакідаць нельга.

І зазвінелі шклянкі. І пайшла-пацякла размова. Якія толькі здарэнні-прыгоды ня згадваліся, пераважна з паездак, вядома. І пра тое, як дзе частаваліся ў тых паездках, і як там і што там абарыгены п’юць... І зусім натуральна начытаны, адукаваны Нічыпар Пашкевіч, радактар «ЛіМа», укінуў у размову рэпліку-бомбу. Цягучым, крыху занудлівым, павучальным тонам прагудзеў:

— Між іншым, вось мы тут баімся, хаця б засталася «Белавежскай» таджыкам, а яны і піць яе ня будуць: да вашага ведама, яны мусульмане, яны гарэлку ня п’юць.

Гэта была хітрасць, яшчэ большая за папярэднюю, Скрыганову. Ай, што пачало тут рабіцца, якая ахапіла ўсіх радасьць, які абудзіўся энтузіязм! Нічыпара гатовы былі падкінуць «на ура!» да столі, Во малайчына! Во разумнік! Во падказаў! Канешне ж, мусульмане гарэлку ня п’юць! І чаго мы тут хвалюемся! Мы маглі гэта яшчэ і ў Менску ведаць! Сьмеху-рогату — ад разуменьня сваёй подла-нявіннай дасьціпнасці, кемнасці, — здавалася ня будзе канца.

— Аргумент — магутны, неадольны, — сказаў «брыгадзір» і паглядзеў на лагоднага-лагоднага Няхая. — Нясі, Рыгор, яшчэ два штофы. Вып’ем за тое, што мы не мусульмане, што наша вера нам не забараняе.

— Пятро Фёдаравіч, можа, хопіць аднаго? — падкінуў засьцярогу ці не найбольш партыйна-адказны з усіх Кастусь Кірэнка. — За нашу веру, можа, хопіць і сімвалічна, пакрысе?

— Дык жа зноў няцотны лік будзе! — амаль з абурэннем уставіўся на яго набрыняла-асалавелы Міхась Іванавіч.

— Але, але! — падхапіў рэпліку Калачынскага неўгамоўны Іван Аляксеевіч. — Што ж гэта ты, браатчка? Няцотна ж будзе!

Пакуль ішоў гэты жывы, зацікаўлены абмен думкамі, нястомны віначэрпій Рыгор паставіў на стол два штофы. Колькі засталася братам-таджыкам — ня ведаю, бо выходзіў з нумара «брыгадзіра» не апошні.